

ԸՆԿԵՐՆԵՐԸ

Սարոյկը բորբոքուում էր. չոր փայտերը ճարճատուում էին. լոյսը մեղմով օրօրւում ու թրթռում էր խաւարի մէջ. կայծերը վեր էին թռչում, շողում բոպէապէս և կորչում խաւարի մէջ։

Ես և Զաքօն էինք մենակ. նա նստած խարոյկի մօտ չոր փայտեր էր աւելացնում։

— Ընկերներդ շուտ կը գան, հարցրի ես։

— Զգիտեմ, պատասխանեց նա չոր կերպով. երևում էր, որ մարդը տրամադրութիւն չունէր խօսելու։

Արտաքինով աչքի ընկնող շատ բան ունէր Զաքօն. բարձրահասակ էր նա, ու մարմնով յաղթ. բայց ամենից աւելի դէմքն էր ուշադրութիւն գրաւում. ամենից առաջ աչքի էր ընկնում երկայնաձև, համարեա թէ սրածայր գլուխը, որի վրայ անկարգ կերպով աճած մազերը գալիս թափւում էին ճակատի վրայ, կախուելով մինչև թաւ, իրար միացած յօնքերը. աչքերը զարմանալի սեռութիւն ունէին, որի խորքում սակայն կայծկայծում էր ծակող, սարսռեցնող մի կրակ. կեռ ու նեղ քիթը իշնում էր երկար ու սև ընչացքների վրայ, որ գնում, միախառնւում էր վայրենի կերպով աճած միրուքի հետ. ներքևի շրթնութունքը առաջ էր ընկած, որ տալիս էր դէմքին զօրեղ կամքի և նոյնիսկ անգութ արտայայտութիւն. և այդ բոլորին համապատասխանում էր պղնձէ գոյնը, որ տալիս էր ամբողջութեանը ինչ-որ ահարկութիւն։ Բնաւորութեան մէջ մի զարմանալի տարօրինակութիւն ունէր. շատ անգամ խորին թախնութեան մէջ էր ընկնում, և այդ բոպէներին հետը ոչոք խօսել չէր կարող։ Եթէ մէկը պատահամբ հարց տար. «Ի՞նչ է պատահել, Զաքօ», նա դանդաղութեամբ գլուխը վեր կը բարձրացնէր, չոր, զայրացկոտ հայեացքով կը նայէր հարցնողին, և լուռ էլի կը խորասուզուէր իր մտքերի մէջ։

Ես տարածուած էի գետնի վրայ. խաւարը դիզւում էր Վրժքիս. երբեմն միայն խարոյկի լոյսը աղօտ կերպով գալիս էր փայփայելու ինձ. նա դողում էր իմ վրայ. երբեմն կարծես

հանգչում իսպառ. բայց ահա էլի բոցավառում, ծուլօրէն գալիս թրթռում, պտտում էր շուրջս: Ամեն ինչ թախծալի էր թւում. այդ խաւարը, որ տարածւում էր ինձնից վերև ամեն կողմ. խարոյկի այդ աղօտ լոյսը, որ դանդաղութեամբ գալիս խաղում էր դէմքիս վրայ. և վերևի անհուն կամարում շողող-դացող աստղերը: «Իլլճ, դլլճ, դլլճ...» յանկարծ սկսեց երգել Ջաքօն իր մեկամաղձոտ ու դուրեկան ձայնով քրդական երգերից մէկը, որոնք երբեմն այնքան լի են լինում խորին թախիծով: Ջայնը զօրեղ ու փոթորկալից դուրս էր ժայթքում սրտի խորքից, ճեղքում էր օդը թափով, սաւառնում էր դիշերային խաւարի մէջ ու գնում դիպչելու հեռում վարագուրուած լեռներին ու ժայռերին. բայց ահա մեղմանում էր, խորին թախիծով ու դանդաղութեամբ սահում դարձնանային հղկ օդի մէջ, և ինձ թւում էր, որ գալիս բռնում շուրջս, ձուլւում վրաս խաղացող լոյսի հետ, ապա հետզհետէ թուլանալով մեղմ հեծեծանքով մարում է իսպառ. և ամեն ինչ դառնում էր թախծալի, անհուն կերպով վշտոտ: Եւ երգում էր Ջաքօն նստած խարոյկի մօտ, հայեացքը սեւեռած խաւարի մէջ, գլուխը յենելով ձեռքին: Լոյսը վեր էր բարձրանում, բոպէսպէս ողողում նրա դէմքը և էլի իջնում, թողնելով նրան նորից խաւարի մէջ. զարմանալի թախծութիւն էր շնչում այդ դէմքը. սև աչքերը վառւում էին այնպիսի մի մեկամաղձոտ լոյսով, և հայեացքը այնպիսի մի խորութիւն ունէր, որ ես զարմացած սկսեցի ներան դիտել. «դլլճ, դլլճ, դլլճ», շարունակում էր երգել նա, իսպառ մոռացած իրան. բայց հայեացքս կարծես վերջապէս խայթեց նրան. մի անհանգիստ շարժում գործեց, ձեռքը յետ քաշեց և լուռ ինձ նայեց. մի մոայլ անցաւ դէմքով. յօնքերը սպառնազին ցած կախուեցին:

— Ջաքօ, դու ինչո՞ւ երբեմն այդպէս ամպում ես, անգուսպ հետաքրքրութեամբ յանկարծ դուրս թռաւ բերնիցս:

Ջայրացած հայեացքը մի քանի բոպէ կանգ առաւ իմ վրայ, և լուռ գլուխը էլի խոնարհեց. ես վճռեցի մինչև վերջ տանել:

— Ջաքօ:

— Ի՞նչ է, ի՞նչ ես ուզում:

— Խնդրում եմ ասա:

Միքանի բոպէ լուռ անցկացաւ. ես սրտատրոփ սպասում էի:

— Մինչև այսօր քիչ մարդ սիրտ է ունեցել ինձ այդ հարցնելու, խօսեց նա վերջապէս. դու սիրտս կտրատեցիր: Ի՞նչու ես ուզում իմանալ դարդս. բայց հոգ չէ, կը պատմեմ,

քեզ մենակ կը պատմեմ. դու ուրիշ ես... հարցնելովդ դիպար վերքերիս, թող հիմայ արիւն գայ:

Ես ու Ներսոն մանկութեան ընկերներ էինք, սկսեց նա. մի գիւղացի, մէկտեղ ապրել, մէկտեղ խաղացել, մէկտեղ մեր սարերում հօտաղութիւն արել, մէկտեղ մեծացել, և մի օր էլ մէկտեղ ստիպուեցինք փախչել մեր գիւղից. թէ ինչու փախանք, մինչև հիմայ էլ մեղքս լաւ չգիտեմ. գուցէ նրա համար, որ լաւ ջանիլ տղերք էինք. և իսկապէս, հպարտանալ չլինի, գիւղում մեր թայը չկար. և մի օր փորձանք եկաւ գլուխներս ու երկսով դաշաղ ընկանք. պէտք էր փախչել մեր գիւղից և գնալ հեռու-հեռու. անմեղ էինք, բայց ճար չկար. էհ, աշխարհը. մարդակեր է, վերան մնայ:

Գարունը նոր էր սկսուել. դեռ սարերի գլխներին ձիւն կար. բայց մենք պիտի գնայինք. մութ գիշեր էր. մատդ կոխէիր ընկերովդ աչքը, չէր իմանայ. մեզ համար էլ հէնց այդպիսի գիշեր էր հարկաւոր. քայլեցինք ողջ գիշեր առանց յոգնելու. ոչինչ չէր տխրեցնում մեզ. ճիշտ է, որ հայրենիքից հեռացանք, անխ, շատ-շատ վարդազոյն յոյսեր ունէինք. էլի կը գանք հայրենիք հանգիստ, ապահով... կը շէնացնենք մեր տներն ու տեղերը... երազում էինք մենք. և դրա համար էի ծանր սրտով չբաժանուեցինք հայրենիքից:

Այսպէս գնացինք ամբողջ գիշեր. առաւօտ եկաւ. էլ առաջ գնալ չէինք կարող. լոյսը բացւում էր, եթէ մեզ տեսնէին, վայ էր: Տեղաւորուեցինք քարերի արանքներում և հերթով քնում ու հսկում էինք. այդպէս անցաւ ամբողջ օրը. երեկոյեան երբ մութն ընկաւ, էլի ճանապարհ ընկանք. գիշերն ամբողջ գնացինք ողջ-առողջ. մեր բախտից էր. ոչ մի շունչ, ոչ մի հոգի չէր երևում. «Աստուած մեզ հետ է», ասում էինք մենք և երեսներս խաչակնքում:

— Ներսո, որ էսպէս գնանք, գիտե՞ս ինչ մատաղ կ'անեմ Տիրամօր համար:

— Մենակ եթէ ձիւնի չբռնուենք. երկուսս էլ բնագդաբար երկինքը դիտեցինք. հեռու արևմուտքը պատած էր մըշուշով: Աղօթբանը բացւում էր. էլի քաշուեցինք քարերի տակ. քունս տանում էր. կծկուեցի ու սկսեցի նիւրհել:

Թէ որքան ժամանակ այդպէս մնացի, չգիտեմ. բայց երբ աչքս բաց արի, տեսնեմ մշուշը սարսափելի կերպով պատել է չորս կողմս. ցուրտ քամին թափանցում է մինչև ոսկորներս. Ներսոն նստած էր կողքիս:

— Տեսա՞ր, շշնջաց նա:

Ես չպատասխանեցի. մի ծանր նախազգացում ասում էր

ինձ, որ մենք էժան չենք պրծնի: Մշուշը կամաց-կամաց սկսեց խտանալ և կապտեց. պէտք էր ճանապարհ ընկնել. թէ չէ, որ սպասէինք մշուշի ցրուելուն, օրերով նստած պիտի մնայինք. «բայց հոգ չէ. գէթ ձիւն չէ գալիս», աշխատում էի յուսադրել ինձ. բայց ինքս էլ զգում էի թէ ինչքան անմիտ էր այդ յուսադրանքը. և ճանապարհ ընկանք. ցուրտ քամին սառեցնում էր մեզ. արագացրինք մեր քայլերը, տաքանալու համար: Գիշերն էլ վրայ հասաւ իր անոեւի խաւարով:

— Ներսո, ճանապարհը լաւ գիտե՞ս, հարցրի ես. — չմոլորուե՞նք:

— Գնանք, վստահութեամբ ասաց ընկերս:

Քամին ուժեղացաւ. սառն կաթիլներ սկսեցին հատ-հատ դիպչել երեսին:

— Ձիւն:

Կարիք չկար ուրիշ խօսք ասելու. երկուսս էլ գիտէինք թէ ինչ էր այս ձիւնը մեզ համար. ինչ անել. ոչ մի բուր, ոչ մի ժայռ, որի տակ կարողանայինք ապաստանել. պէտք էր գնալ, բայց մեր զօրաւոր Աստուածը մեզ թողնում էր: Կաթիլներն աւելի անխիղճ կերպով սկսեցին ձեծել դէմքս, քամու շնչի հետ վազում էին երեսին վրայով, մտնում բերանս, սահում աչքերիս մէջ, խփում քրտնած ճակատիս. բայց մենք գնում էինք արագ, անընդհատ. շարժւում էին մեր ոտները, մեքենայի պէս վեր բարձրանում, էլի իջնում, դիպչելով երեսին մի քարի, մացառի կամ յանկարծակի թափով ընկնելով մի փոսի մէջ. ձիւնը մաղում էր անընդհատ, ճերմակով պատում չորս կողմ, իսկ մենք խելագարի նման առաջ էինք վազում արագ, շուտափոյթ:

— Սպասիր, յանկարծ կանգնեց Ներսոն, կուցաւ և սկսեց ուշադրութեամբ նայել գետնին, ապա էլի բարձրացաւ, աշխատեց թափանցել խաւարի մէջ, տեսնելու լեռները. բայց իզուր. նա վարանած մի շարժում գործեց. ես հասկացայ, կարիք չկար բացատրութեան. ճանապարհը կորցրել էինք մենք, և այդ բոլոր պէին ամենևին չգիտէինք թէ ուր ենք գնում:

— Գնանք տեսնենք, ուր կը հասնենք. ասաց նա և առաջ քայլեց. ու գնացինք:

Դէհ, ի՜նչ երկարացնամ. շատ թափառեցինք, շատ այս ու այն կողմ ընկանք. ճանապարհ չկար ու չկար. ձիւնն անողորմ կերպով իջնում էր մեզ վրայ, հալւում մեր ջերմութիւնից և ցած էր հոսում. յոգնած առաջ էինք շարժւում ստուերների նման, երկուսս էլ լուռ:

Թէ որքան ժամանակ գնացինք այդպէս չգիտեմ. մի տե-

սակ ինքնամոռացութեան մէջ էի ընկել. յանկարծ ցնցուեցի սարսափահար. կատաղի հաջոց լսուեց մեր առաջից. կասկած կար, որ մոլորուած՝ եկել հասել էինք մի վտանգաւոր գիւղի, կարող էինք բռնուել:

—Ո՞վ է, լսուեց մի ձայն. մեր քայլերն արագացրինք. յետններիցս լսուեց մի պայթիւն. առանց կողոպուտի աւազակներ էինք դարձել և մեզ հալածում էին մարդիկ, շներն էլ միւս կողմից աւելի կատաղած յառաջ նետուեցին:

—Կանգնեցէք, կրկին հնչեց նոյն ձայնը. բայց մենք թռչում էինք արագ, առանց յետ նայելու. անխնայ քարերին էինք դիպչում, փոսերի մէջ գլորւում. ոչինչ չէինք զգում սակայն. մի բան միայն մեխուել էր մեր ուղեղում. այն է, որ պէտք է փախչել այդտեղից որքան կարելի է, արագ: Սառնաշփոթ աղմուկ բարձրացաւ մեր շուրջը. կրկին լսուեցին հրացանի պայթիւն ուղղակի դիմացներս. մենք զաշաղներ էինք, ով չէր կրակի մեզ վրայ: Կատաղի շները բռնեցին մեր չորս կողմը. Թնչ անենք Տէր Աստուած:

—Պառկիր, ասաց Ներսոն և ինքը փռուեց գետնին. ես էլ պառկեցի. շները կարծես հանդարտուեցին. բայց իզուր. կրկին պայթեցին հրացաններ. շները թափով յառաջ ցատկեցին. մեզ միայն մի միջոց մնաց ազատուելու համար—կոտւել. մենք թաք կացանք հէնց պատահած քարի յետև:

—Լաւ նստիր և կրակիր, ասաց Ներսոն և հրացանն ուղղեց դէպի այն կողմը, ուր փայլեց մի լոյս ու պայթեց հրացան. միաժամանակ իմ կողքիս էլ հրացան պայթեց. լսուեց մի ճիչ, մի հայոյանք: Անասելի ժխոր բարձրացաւ:

—Դիպաւ, փախչենք, սպանուածով են զբաղուած. և էլի ըսկսեցինք վազել. մեր ոտներն էին, որ մեզ պիտի փրկէին, և մենք նրանց չէինք խնայում. մի ինչ որ գերբնական ուժից մղուած, մենք յառաջ էինք սլանում կատաղի վազքով, անկարող փրկուելու համար մի ուրիշ միջոց մտածելու:

Թէ որքան տևեց այդ վազքը չեմ յիշում. ուժգին դիպչում էինք քարերին, քիթ-բերնի վրայ ցած փռւում. բայց զօրեղ ճիգով նորից վեր էինք բարձրանում, առաջ նետուում հալածուած եղնիկների նման. սառը քամին դիւակաւ քրքիջով մեր երեսին էր շարտում ձիւնը. բայց մեր յետևից հրացանների ձայնը երբէք չդադարեց:

Յանկարծ Ներսոն մի կողքի վրայ թեքուեց և ընկաւ ծնկների վրայ. բայց հակառակ իմ սպասածին անմիջապէս ոտքի չթռաւ. մի ծանր կասկած փայլատակեց մաքուս:

—Ո՞ւր չվիրաւորուեցիր:

— Ոչինչ, ոչինչ, թոթովեց նա, վազիր, բան չկայ, և ինքը մի խուլ հառաչանք խեղդելու ճգնելով, ոտքի ելաւ, միքանիքայլ ևս վազեց և էլի ցած ընկաւ:

— Փախիր, Ջաքօ, ես կամոց-կամաց կը գամ, շնջաց նաւարիւնս կանգ առաւ երակներէս մէջ. ի՞նչ, փախչել, թոչնէլ, թողնել Ներսօին. ո՛չ, հազար անգամ ոչ, մտքուս մի բան ծագեց:

— Արի շալակեմ քեզ, Ներսօ, ասացի ես:

— Գնա, գնա, ասաց նա զայրացած, գերբնական ճիգով վեր կացաւ, թափով յառաջ նետուեց, մի քանի քայլ փոխեց, բայց էլի ցած գլորուեց. ես էլ ուշք չդարձրի, չոքեցի և շալակըս առայ:

Աղաղակներն ու հայոյանքները մօտենում էին, ես սկըսեցի վազել: Աստուած գիտէ, թէ ի՞նչ մի ուժ էր, որ լցունել էր մէջս, չնայելով որ այնքան վազել էի, այժմ կարծես մի նոր բան եկաւ, միացաւ իմ ուժին ու նրան տասնապատկեց, և վազում էի ես աւելի թեթեւ քան առաջ, երբ միայնակ էի վազում, աւելի արագ, աւելի շուտափոյթ: Ո՛ւր էի վազում, ուր պէտք էր հասնէի այդպէս, ես չգիտէի. գիտէի միայն, որ պէտք է վազեմ, վազեմ մինչև կտրուեն յետևիցս հրացանի որոտն ու հայոյանքը:

— Թո՛ղ ինձ, Ջաքօ, թո՛ղ, թող մնամ. բայց ես ոչինչ չէի ուզում լսել. ես թողնեմ Ներսօին, այդ գլխուս չէր կարող տեղաւորուել. և աւելի ևս ուժով սեղմում էի նրան իմ մէջքին, թոյլ չտալու, որ վայր գլորուի, բայց զգում էի, թէ ինչպէս մի ինչ որ տաք բան թափանցում էր քամակիցս շորերիս մէջ, կպչում մարմնիս, տաքացնում ինձ. ես գիտէի, որ այդ Ներսօի արիւնն էր գալիս խաւնուելու իմ քրտինքի հետ,

Երկար վազեցի, ընկնելով, կանգնելով շատ առաջ գնացի. բայց հալածանքը երբէք չդադարեց: Դէհ մարդկային ոյժն էլ չափ ու սահման ունի. զգում էի թէ ինչպէս արճի պէս մի ծանր բան իջնում դէպի ոտներս, ծանրացնում ինձ, անդիմադրելի կերպով դէպի գետին ձգում. սրտիցս կարծես մի բան էր կտրուել, ալիքի նման գալիս, կանգնում շնչիս գրիմացը. քունքերիս երակները մուրճի պէս ամուր բաղխում էին, խփում գլխիս. ես հառաչելով ցած գլորուեցի. ցաւն ինձ համար չէր, ախ վիրաւորուած ընկե՛րս. և նա արտասուեց դառն-դառն, գլուխը յենած ուսիս. արտասուքը կաթում էր ջերմացած ճակատիս վրայ, այրում, մրկում էր ինձ: Ես վերկացայ նորից ու առաջ վազեցի, բայց ծնկներս ծալուած էին. մի կատաղութիւն բռնեց ինձ, մի կատաղութիւն, որ

Ահանքիս մէջ միայն այդ օրը զգացել եմ. կատաղութիւն իմ վրայ, իմ ոտներիս վրայ, որ չէին կարող վազել, որ չէին կարող ազատել իմ բոօին, և վազում էի ես էլի արագ, բայց ոտներս չէին հընազանդւում. կատաղութիւնից լաց եղայ ես...

Դէհ, ի՞նչ երկարացնեմ. ուժս հատաւ բոլորովին, մի քիչ էլ վազեցի ու ընկայ. այլ ևս վեր կենալ չէի կարող:

— Զաքօ, թող ինձ, մոնչաց Ներսոն, թող, գնա, ի՞նչ բան ունիս հետս, կորիւր, կորիւր, կորիւր, կրկնեց նա ատամների մէջ. ես լուռ էլի գրկեցի նրան ու փորձեցի վեր կենալ, բայց չկարողացայ. նա խփեց ինձ:

— Գնա, Զաքօ, թող ինձ այստեղ, թող, թող... Կրկին անգամ պայթեցին հրացաններ...

Թէ ինչ եղաւ այնուհետեւ, մինչև հիմայ էլ պարզ չէ ինձ. յիշում եմ միայն, որ մի կռիւ սկսուեց իմ և նրա մէջ. ես զըրկում էի նրան, նա ինձ խփում էր, ձեռքով, ոտքով հարուած էր տալիս. ես անգիտակից, սկսեցի քարշ տալ նրան, նա զըրկեց մի թուփ և կլած մնաց...

Մինչև հիմայ էլ հաշիւ տալ չեմ կարող ինձ, թէ ի՞նչպէս թողի ես նրան. այն եմ յիշում, որ մենակ, խելագարի նման վազում էի առաջ, մինչ արդէն լոյսը բացուել էր. մենակ վազում էի ամայի լեռների վրայ, առանց զգալու, որ ինձ հալածողները վաղուց է, որ չկան...

Կը հաւատաս, երեք օր, երեք գիշեր ես թափառում էի լեռներում ու դաշտերում մենակ, առանց վախենալու. կատարեալ խելագար էի դարձել. ոչինչ, ոչինչ չէի կարող մտածել, այն սարսափելի գիշերուան կռիւն էր միշտ աչքիս առաջ, և զարզանդած՝ սլանում էր ուրուականի նման. իմ բախտից էր, որ ոչոք չհանդիպեց...

Այդ օրերից անցել է եօթ տարի, բայց ես Ներսոն երբէք մոռանալ չեմ կարող, մինչև հիմայ էլ չեմ կարող ներել ինձ, որ նրան թողի. ախրը ինչո՞ւ թողի. ինչո՞ւ չկանգնեցի այնտեղ կոռելու մինչև վերջ, քանի շունչ կար բերնումս... Բայց ես փախայ առանց ամաչելու, որ այնտեղ վերաւոր ընկերս էր փոռած. տղամարդութիւն չէր արածս, և ես այդ երբէք մոռանալ չեմ կարող...

Մի խոր հառաչանք արձակելով լոյց Զաքօն. խարոյկը անուշադրութեան մատնուած ծխում էր. և խորին խաւարի մէջ անորոշ հեռւում լոկ բուն էր վայում չարաշուկ ու սարսուռացնող թախիծով:

ՍԱԼՄԱՆ